

KØN I FORMIDLINGSPROCES MELLEML KULTUR OG INDIVID NOGLE ANALYTISKE GREB

Dorte Marie Søndergaard

Artiklen bygger på socio-kulturel psykologisk tænkning og tager udgangspunkt i en forståelse af køn, der udpeger køn som et blandt mange strukturerende principper i formidlingen mellem individ og kultur. Med dette teoretiske afsæt foreslås en række analytiske perspektiver og konkrete analytiske greb anvendt for arbejde med empirisk materiale, hvor køns kontekstspecifikke betydning ønskes undersøgt. Eksempler hentes ind fra et konkret empirisk projekt om studenterlivsform og køn. Forskeren foreslås at tænke i konstituent, det vil sige at tænke i hvilke handleformer og forholdemåder, der fungerer konstituerende for en given social identitet, i.e. køn. Konstituerende træk kan samles til matricer eller til abstrakte figurer, og bevægeligheden i konstituent, matricer og abstrakte figurer diskuteres gennem et begreb om forhandling. Endelig foreslås det forskeren at arbejde med analysen af kulturelle koder, som et greb til at fange de strukturerende principper indenfor varierende kulturelle felter eller tematikker. Med disse analytiske greb og perspektiver er det intentionen også i empirisk arbejde at fastholde forståelsen af køn som et betydnings- og handlingsstrukturerende princip mellem mennesker – og undgå tænkningen i køn som personlig egenskab lokaliseret i enkeltindivider.

Indledning

Hensigten med denne artikel er at vise et par af de analytiske greb, der kan bringes til anvendelse, når man med et sociokulturelt udgangspunkt forsøger at begribe køn helt konkret empirisk.

Artiklen er altså primært rettet mod at vise disse analytiske redskaber og ikke mod at fremstille en substantielt indholdsmæssig kundskab om et særligt empirisk felt. Jeg anvender i artiklen eksempler fra et empirisk materiale om studenterlivsform og køn, som jeg indsamlede for et par år siden, men for folk der ønsker et samlet kundskabsbidrag i relation til dette tema, vil artiklen være som at tygge karameller med papir om – hist og pist stikker der i teksten små stykker konkret kundskab frem, som kan give lidt smag i munden, lidt farve på skærmen; men denne kundskab er hele tiden tøjlet og gjort til redskab i fremstillingen af den analytiske fremgangsmåde.¹

Vejen frem til fremstillingen af de analytiske greb går først over tekstens

helt grundlæggende analytiske perspektiv, nemlig den sociokulturelle traditions teoretiske antagelser. Og dernæst går vejen omkring den grundlæggende forståelse af køn, som ligger i forlængelse af den sociokulturelle teori og bag de analytiske grebs konkrete udformning.

I fremstillingen af grebene møder vi Anders og hans venner, som kan lære os noget om maskulinitets*konstituer*. Vi møder Mark, der med sine forventninger til kvindelige medstuderende formidler information til os om de *matricer* og *abstrakte figurer*, han orienterer sig ved hjælp af i sin del af kulturen. Og vi skal møde Tore, Tais og Sissel, der alle har deres personlige måder at møde en særlig *kulturel kode* på, nemlig den heteroseksuelle kode. Først skal vi imidlertid omkring det analytiske grundperspektiv og omkring forståelsen af køn.

Et analytisk grundperspektiv

Psykologer skal som bekendt forsøge at begribe mennesker. De skal forsøge at begribe menneskelig psyke, menneskelige følelser, menneskelig tænkning, handling og samhandling. Det er en opgave, som man kan gå til på mange forskellige måder. Mange psykologer er dog rimelig enige om, at når man skal forsøge at løse den opgave, så må man gøre det ud fra en forståelse af mennesker som kulturelle væsener; man må forstå mennesket som en artstype, hvis helt gennemgående væsenstræk og forudsætning for overlevelse består i kapaciteten til at skabe kulturer og forbinde sig med hinanden gennem at organisere sig i samfund. Clifford Geertz siger det på denne måde:

»... there is no such thing as a human nature independent of culture. Men without culture would not be the clever savages of Golding's *Lord of the Flies* thrown back upon the cruel wisdom of their animal instincts; nor would they be the nature's noblemen of Enlightenment primitivism or even, as classical anthropological theory would imply, intrinsically talented apes who had somehow failed to find themselves. They would be unworkable monstrosities with very few useful instincts, fewer recognizable sentiments, and no intellect: mental basket cases. (...) Without men, no culture, certainly; but equally, and more significantly, without culture, no men. We are, in sum, incomplete or unfinished animals who complete or finish ourselves through culture – and not through culture in general but through highly particular forms of it: Dobuan and Javanese, Hopi and Italian, upper-class and lower-class, academic and commercial« (Geertz, 1993, p.49, opr. 1973).

Uden adgangen til historisk genererede, samlende og guidende kulturelle mønstre ville menneskers adfærd udgøre et veritabelt kaos af formålsløse aktiviteter og eksploderende følelser, siger Geertz og fortsætter: »Culture,

the accumulated totality of such patterns, is not just an ornament of human existence but – the principal basis of its specificity – an essential condition for it« (ibid, p.46).

Man kan læse det samme perspektiv anvendt, uddybet og specificeret på forskellig vis hos Jerome Bruner, hos James V. Wertsch, Richard A. Schweder og mange andre af de, der kalder sig »cultural psychologists« eller »sociocultural psychologists« (Bruner, 1990; Shweder, 1991; Wertsch, 1991). Og man kan derpå finde mange forskellige specificeringer af, hvad det er man bør fokusere på, når man skal studere denne gensidige konstruktionsproces mellem individet og kulturen. Shweder for eksempel lægger stor vægt på tematiseringen af formidlingsprocesserne mellem individ og kultur som indbyrdes brydende intentionalteter:

»The aim of cultural psychology is to examine the different kinds of things that continually happen in social interaction and in social practice as the intentionality of a person meets the intentionality of a world and as they jointly facilitate, express, repress, stabilize, transform, and defend each other through and throughout the life of a person or the life of a world. These are histories (narratives) that can be written about each, or both – the history of lives and the history of practices and institutions« (Shweder, 1991, p.102).

Bruner til gengæld lægger stor vægt på »meaning making processes«, således som disse foregår indlejret i menneskelige handlesammenhænge. Læser man Edward Sampson er det den gensidigt konstruerende dialog, der er i fokus – og for hans vedkommende er det så ydermere og helt specifikt undersøgelsen af, hvordan magt bringes ind som en betingelse, der kan skævvride den dialogiske konstruktionsproces (Sampson, 1993). Etc. etc.

Det, der imidlertid er langt vanskeligere at finde hos disse og andre teoretikere, det er specificeringerne af, hvorledes dette grundlæggende perspektiv bringes til anvendelse helt konkret empirisk. Hvad er det for fremgangsmåder, hvad er det for analytiske greb, man kan gøre brug af, når man med et sådant overordnet perspektiv ønsker at forstå helt konkrete mennesker i deres helt konkrete kulturelle kontekst – det være sig italienerne, hopier eller europæiske akademikere – eller måske – mandlige og kvindelige italienerne, hopier og europæiske akademikere? Hvordan er det, man kan gribe det kulturelle som betingelse i måden man forstår det individuelle på? Hvordan er det, man fanger det kulturelle udtryk i en personligt unik bearbejdning? Hvad skal man gøre, når man står der som psykolog og skal forstå en mands eller en kvindes udtryk og fremtrædelse på en fornuftig måde indenfor dette paradigme?

Hanne Haavind har et bud på nogle af skridtene i et sådant konkret analytisk arbejde – lad os kalde det: et bud på en empirisk rettet analytisk specificering af paradigmets grundperspektiver (Haavind, 1993).

Med en let omskrivning fra min side er det, Haavind råder forskeren/psykologen til:

- at rette søgelyset mod aktørens sociale og kulturelle betingelser, således som de, af denne aktør, opleves og forstås som relevante for sig
- at rette søgelyset mod aktørens handlemønstre således som de kommer til udtryk *indenfor* disse sociale og kulturelle betingelser og *med* aktørens intentionalitet som baggrund
- at rette søgelyset mod relationerne til andre aktører, således som de må udformes i og med disse andre aktørers position som konkrete formidlere af sociale og kulturelle betingelser og som intentionelle væsner
- og gennem alt dette at rette søgelyset mod de muligheder og begrænsninger, der konkret former sig for den enkelte aktør, for at opnå anerkendelse og accept *som* aktør med netop denne eller hin sociale identitet.

Haavind har udviklet fremgangsmåden i en kontekst, hvor det var køn, der skulle undersøges som social identitet, men der kunne lige så vel være tale om andre sociale identiteter: national eller etnisk identitet, klasseidentitet, raceidentitet, seksuel identitet, eller andet.

Køn som eksemplarisk kategori

Køn er imidlertid et pragtfuldt empirisk fænomen at arbejde med, hvis man er interesseret i at studere formidlingsprocesser mellem individ og kultur. Og det gælder ikke mindst det køn, som leves i vores helt aktuelle kultur.

Hvis vi indledningsvis skulle lave en *almen* bestemmelse af køn, så måtte vi sige, at køn udgør bevægelse og resultat i en særlig type kulturel tolkningsproces. Det er en tolkningsproces, der tager sit afsæt i en oftest umiddelbart aflæselig kropslig forskellighed hos kulturens individer. Og det er en tolkningsproces som manifesteres, vedligeholdes, ændres og forhandles af en given kulturs aktører, indenfor en given kulturs betydningssystem og gennem en given kulturs praksisformer.

Køn er et af flere lag i og et af flere principper for dannelse af den type kulturelle mønstre, der netop udgør det arts-specifikke grundlag for menneskenes eksistens. Køn er ydermere et fænomen, der ikke kan tænkes nogen sinde at forsvinde eller miste relevans som tolkningsprincip blandt mennesker – i hvert fald har vi ikke kendskab til nogen kulturer eller nogen historiske perioder, i hvilke køn *ikke* i en eller anden grad har været anvendt som kulturelt tolkende og organiserende princip. Deraf slutningen om, at køn udgør et alment fænomen. Hvordan tolkningen imidlertid så rent faktisk ser ud, hvad menneskene altså til forskellige tider og i forskellige kontekster har brugt og bruger køn til i den fælles bestræbelse på at skabe betydninger og organisere praksisformer, *det* er kulturelt og

historisk specifikt. Det samme gælder typerne af forklaringer, som forskellige kulturer har anvendt, når princippet givne specificering har skullet legitimeres og fastholdes blandt aktørerne. På den måde må vi skelne mellem køn som alment fænomen og køn i sine historisk og kulturelt specifikke former.

I mange kulturer ligger køn som betydningsbærende princip helt tæt knyttet til den konkret forskelligt udformede menneskekrop. Det, der imidlertid er lidt specielt i vor aktuelle kultur, det er, at der på en eller anden led er skabt en form for afstand mellem den konkret forskelligt udformede krop og så de kønnede betydninger, der udgør kulturens abstraherede og generaliserede resultat af tolkningen af den fysiske krop som tegn. Der er skabt en form for afstand, som gør en eller anden grad af fleksibilitet mulig – den enkelte aktør er ikke hundrede procent henvist til at realisere sin helt specifikke kulturelle position i fuld overensstemmelse med de tolkninger, hans eller hendes kropstegn som en *generel* tendens henviser ham eller hende til at realisere menneskelighed indenfor.

Et individ, der er bærer af mandligt kropstegn, kan i vor kultur og i vor tid faktisk godt tillade sig at gøre visse betydninger og visse handletyper til sine, selvom disse betydninger og handletyper i kulturens tolkning konnoteres kvindeligt, det vil sige: selvom de indenfor kulturens orden forbindes med kvindeligt kropstegn. Det samme gælder et individ, der bærer kvindeligt kropstegn – hun har også en vis adgang til mandligt konnoterede betydninger og handletyper. Men ingen af parterne undgår naturligvis af den grund at blive forstået gennem kulturens betydnings-system, og det vil også sige: at blive forstået med udgangspunkt i det kropstegn, de er bærere af.

At tale om kropstegn eller om tegnet på kroppen kan umiddelbart lyde lidt pudsigt. Tegnet på kroppen er et begreb, der medtænker tegnkvaliteten ved den kropslige manifestation, som kulturen løbende aflæser – det vil altså sige ved den kropslige manifestation, som kulturen møder *netop* som et tegn til igangsættelse af tolkning, skabelse af betydning/forståelse og legitimering af en bestemt social orden. Begrebet er ikke udviklet som et forsøg på at negligere biologien. Den biologiske forskellighed eksisterer. Men ligesom Geertz siger, »there is no such thing as a human nature independant of culture« (Geertz, 1993, opr. 1973, p.49), så må man også sige, at der findes ikke noget sådant som en menneskekrop rensset for kultur. Der findes ikke nogen rent biologisk krop. Der findes en biologisk krop, som vi former, forstår og anvender indenfor de kulturelle betingelser, der udgør netop vores livsgrundlag. Kroppen er aldrig kun biologi, den er altid også kultur, og de to ting – biologi og kultur – kan ikke »renses for« hinanden, udskilles fra hinanden. At tale om tegnet på kroppen er en måde at fastholde netop det perspektiv på i forståelsen af køn. Begrebet er inspireret af de dekonstruerende analyser, Judith Butler har udviklet i sine tekster »Gender Trouble ...« (Butler, 1990a, 1990b).

Men det, vi kom fra, var vor kulturs køn som særligt interessant tænkt

i forhold til fænomenet: formidlingsprocesser mellem individ og kultur. Det er den aktuelle relative løsrivelse af konkret kønsmærkede individer fra mærkets konnotationer, som gør fænomenet køn ekstra interessant at studere i interessen for disse processer. Det er nemlig blandt andet denne relative løsrivelse, der giver plads for eller nødvendiggør de mere subtile former for formidlingsprocesser mellem individ og kultur, når det altså gælder processernes formidling gennem køn som organiserende princip.

På den ene side kan et individ ikke løbe fra det mærke, han eller hun bærer på sin krop; han eller hun kan ikke slippe bort fra en kulturelt kønnet tolkning. På den anden side er der faktisk en vis adgang til at sno sig indenfor disse tolkninger, til at »vælge«, forholde sig til dem som muligheder, forsøge at påvirke dem – til altså at forhandle dem.

Et empirisk grundlag

Med køn får man som forsker et fænomen i hænderne, der i uspecificeret form udgør en fundamentalt betydningsskabende instans i kulturen, dermed en fundamental betingelse i den enkelte aktørs bestræbelser på at udvikle et personligt selv. Og samtidig får man et fænomen i hænderne, hvis kulturelle og personlige specificering hele tiden er genstand for forhandling. Man står overfor et fænomen, som hele tiden og løbende er genstand for tolkningsforhandlinger mellem netop de kulturelle aktører, der skal gøre brug af kategorien, når de orienterer sig indenfor og aflæser kulturelle mønstre, og som samtidig skal gøre brug af kategorien i deres udvikling af personligt bårne selv'er, således som sådanne selv'er nu kan udvikles i større eller mindre overensstemmelse med det, der til enhver tid udgør det kollektive bud på kategoriens specificering.

Yderligere må vi så også nuancere ideen om et kollektivt bud, for det kollektive bud på en specificering af køn vil igen indeholde modsætninger og usammenhæng indenfor det, der dog fremstår som koherens i en grad, som trods alt holder sammen på kulturens mønstre – disse modsætninger og usammenhænge er nemlig blandt andet det, aktørerne kan tage afsæt i for at bringe egen intentionalitet ind i forhandlingerne af de generaliserede mønstre. Nogle af modsætningerne ligger som modsætninger mellem forskellige menneskers eller grupper af menneskers intentionaliteter og dermed bud på specificeringer – nogle af dem er samlet som modsætninger mellem forskellige andre typer af sociale kategorier: race, etnicitet, klasse etc. Præcis så kompliceret er køn, og præcis så mange muligheder for at studere formidlingsprocesser mellem individ og kultur ligger der i køn som forskningsgenstand.

Jeg forsøger i øjeblikket at studere denne type processer, således som de kommer til udtryk i et interviewmateriale, jeg har indsamlet mellem 29 universitetsstuderende mænd og kvinder fra humanistiske og samfundsvidenskabelige fag. I disse interviews fortæller de studerende om deres

tilværelse som studerende og mænd og kvinder, de fortæller om studiet, vennerne, samarbejdspartnerne, lærerne, eksaminerne, kæresterne, forelskelserne, romantikken, fremtidsvisionerne og om deres forståelse af sig selv og andre i forhold til alt dette, deres holdninger og drømme, deres aversioner og lidenskaber.

I sådanne fortællinger om konkret levet liv kan man som forsker aflæse kulturelt strukturerende koder; man kan aflæse kulturelle mønstres manifestationer blandt og i konkrete aktører; man kan aflæse mønstrenes afspjeling i aktørernes tanke- og handleformer, og man kan aflæse de intentionelle forhandlingsbestræbelser, aktørerne møder mønstrene med.

Det er – som det blev nævnt indledningsvist – ikke et samlet substantielt kundsskabsbidrag om disse unges kulturelle betingelser og deres bestræbelser på at udvikle unikke selv'er indenfor disse betingelser, der er målet for denne artikel. Jeg skal i denne sammenhæng blot trække på nogle af fortællingerne og informationerne fra de studerende for at illustrere et par af de analytiske greb, som kan anvendes i studiet af formidlingsprocesser mellem kultur og individ, når det er social identitet, der udgør en af vade-stenene.

Jeg skal altså foreslå nogle mulige svar på de spørgsmål, der tidligere i teksten blev stillet om, hvilke analytiske greb, man ville kunne gøre brug af i et sådant studie – her specificeret, ikke i forhold til klasse eller etnicitet, men i forhold til køn som et af de principper for kulturel tolkning, der lægger sig ind i formidlingsprocesserne – og yderligere specificeret: således som de kommer til udtryk i en skandinavisk akademisk kulturel kontekst.

Kønskonstituenten

Eet muligt analytisk greb ligger i at aflæse konkret interviewmateriale for oplysninger om forholdemåder og handleformer, der fungerer konstituerende for en særlig form for social identitet – og om betingelserne for både adgang til disse konstituenten og mulighederne for at undvige dem (se også Gulbrandsen, 1994).

Ser vi for eksempel på et lille stykke af Anders' fortælling om Per og Jannick og Joachim, som er hans venner, så kan vi gennem den fortælling få information om træk, som indenfor deres specifikke kultur fungerer konstituerende for maskulinitet som en særlig form for social identitet, og om træk som ikke fungerer konstituerende for maskulinitet.

Per, fortæller Anders, Per er mandet. I modsætning til Joachim. Joachim, han »*har simpelthen ikke for to øre maskulin udstråling. Ikke en fis*«, siger han. Selv om han er »*vanvittig belæst*«. Men med Per, der er det noget andet.

Anders siger: »*Per for eksempel, han er meget mand, grænsende til det ulidelige. Han er MEGET mand. Han er virkelig sådan at – og han*

er ikke særlig stor, vel. Han er rank. Joachim er for eksempel ikke rank. Men Per, selv om han ikke er så høj, så er han rank. Selvbevidst, ikke. Han ved godt, hvad han er værd. Og det ved Joachim ikke, vel. På trods af den brillante hjerne Joachim er udstyret med, så »ja, det var også heldigt, jeg fik 13« og sådan noget. Det kan jeg slet ikke klare altså. Jeg synes, det er fint, at han ikke sidder og praler, det synes jeg er helt fint, men altså man behøver altså ikke kravle ind under et skab, når man får 13«.

Og Anders fortæller videre om Per: *»Han er simpelthen så selvbevidst. Han er så klog, synes han nogen gange. Det ER han slet ikke, men det synes han nogen gange. Min kæreste, hun syntes simpelthen, han var et svin i starten. Hun sagde: jeg forstår det ikke, jeg forstår det ikke, han er jo så arrogant og ligegyldig over for dig og over for alle. Ja, sagde jeg så, sådan virker det, men det er ikke rigtigt. Det kunne hun ikke forstå en fis af. Sådan har han det også meget, altså han virker på den måde. Altså Per, det er irriterende egentlig, men han er en vinder, ikke. Altså han er virkelig vinder i den forstand, at han kan ikke foretage sig noget sjovt, lege eller spille eller sådan noget, uden at vinde, eller i hvert fald uden at ville vinde. Han kan sagtens tabe, men han VIL vinde. Han er meget konkurrenceminded«.*

Der er nogle træk ved Per, som Anders fremhæver og her i fortællingen lader kæresten fremhæve, når han skal fortælle interviewereren, hvordan han aflæser Per som mandet. Hvordan han altså anvender det kulturelle tolkningsredskab, han har adgang til, og med det kommer frem til resultatet: Per er mandet.

De træk han fremhæver er, at Per er rank, selvbevidst, konkurrenceminded, overdriver sin egen klogskab, at han er arrogant og virker ligegyldig over for andre, og så at han er indstillet på at vinde i enhver sammenhæng. At han ikke er særlig stor *kunne* godt havde diskvalificeret Per til betegnelsen mandet, maskulin, men Per kan fremvise så mange andre maskulinitetskonstituenten, at de kompenserer for hans manglende højde.

Det der til gengæld diskvalificerer Joachim i forhold til maskulinitetsbetegnelsen, det er, at han underspiller sig selv. Han er selvformindskende, og selvformindskelse fungerer ikke maskulinitetskonstituerende (se også Ødegård, 1991). Pers selvforstørrelse, den er derimod maskulint markerende. Joachim er ikke rank, han er ikke særlig stor. Og så er der en ting mere, som Anders fortæller lidt senere – han er heller ikke åben og eksplicit med sin seksuelle interesse i piger. Det trækker Joachim yderligere væk fra kategorien maskulin, at han ikke har denne løbende vurdering af piger som seksuelle relationspotentialer indbygget i sin generelle forholdemåde *sammen* med individer med mandligt kropstegn og *overfor* individer med kvindeligt kropstegn – Joachim gør med andre ord ikke brug af seksualisering som maskulinitetsmarkerende kulturelt redskab til eksplicit at stille sig *ved siden af* individer med mandligt kropstegn og *overfor* individer med kvindeligt kropstegn.

Jannick, fortæller Anders videre, han er heller ikke mandet. Han er en »meget blød og tænksom fyr. Blød, uden at det er grimt ment. Han er meget tænkende, meget følsom på mange områder. Det er en helt anden form for intimitet. Mens at med Per ... «.

Anders pointerer her, at blød ikke er negativt ment. Med den pointering tager han højde for en kulturel selvfølgelighed, en kulturel indforståethed, som han naturligvis må forvente at en aktør fra samme kultur, her konkret interviewer, også vil have som et grundlag i sit orienteringsberedskab. Den indforståethed, han tager højde for, går på det fænomen, at forholdemåder, der i kulturen samles under betegnelsen blød vanligvis vurderes negativt, hvis de konkret sammenkædes med et individ med mandligt kropstegn. Sammenkædet med et individ med kvindeligt kropstegn er det en anden sag, men Jannick bærer mandligt kropstegn, og derfor må Anders gøre opmærksom på, at her er der altså en undtagelse; Jannick er blød, men det er ok hos ham; Anders kan godt lide Jannick.

Med Jannick er det lidt lige som med piger, fortæller Anders. Ham kan man bare snakke med om alt muligt. Sådan er det ellers ikke med mænd: »Når man vil snakke alvorligt med mænd eller med fyre, så siger man: prøv lige at hør her, jeg har altså et problem, du skal lige høre her – altså man skal ligesom sige: hallo, jeg vil gerne snakke alvorligt. Mens med piger behøver man bare sige: jeg tænker over sådan og sådan, det er ikke så godt – «.

Med mænd skal man markere, hvad jeg kalder for et undtagelsens rum, når man vil snakke om noget alvorligt eller om noget, der angår ting, som defineres som private; og det der i kulturen tænkes privat, det er ting, der handler om at føle noget og ting, der handler om ens følelsesmæssige relation til nogen.

At tingene forholder sig således, er noget der fremhæves af flere individer med mandligt kropstegn i materialet – og som blandt andet fremhæves som modforestilling til, at mænd ikke skulle kunne tale med hinanden om følelser; det kan mænd godt, blot under særlige omstændigheder.

Her kan vi altså i eksempelform skimte en lille del af det, jeg tidligere kaldte for betingelser for adgang til henholdsvis muligheder for undvigelse af bestemte forholdemåder og handleformer. Individer med mandligt kropstegn kan godt få adgang til at anvende følelsesbearbejdende forholdemåder sammen med kulturelle medaktører af den slags, der ligeledes bærer mandligt kropstegn, men skal disse individer sikre sig muligheden for samtidig at blive forstået som maskuline, da må adgangen til de følelsesbearbejdende forholdemåder administreres på særlige måder. Der må være tale om små og afgrænsede samtaleforløb af arten, og der må være tale om klar markering af, hvornår man indtræder i samtaletypen, og hvornår man træder ud af den. Afslutningsmarkeringen kan foregå ved, at man slår den anden på skulderen, kommer med en grov vits eller for eksempel fyrer en ironisk eller en såkaldt mandehørmende bemærkning af. På den måde beskytter man sig selv og sin samtalepartner mod at blive forstået af andre som ikke

maskulin og mod at komme til at forstå sig selv som ikke maskulin. Man beskytter sig og den anden mod at blive mistænkt for at være ikke valid bærer af netop denne sociale identitet.

Med individer med kvindeligt kropstegn eller individer med mandligt kropstegn, som måske ikke så udpræget har værdighed knyttet til de forholdemåder, der abstrakt forbindes med kropstegnet, der kan man imidlertid tale om private ting uden på samme måde at markere overgange, og man kan gøre det ind imellem alt muligt andet – det kan Anders og andre af interviewmaterialets aktører fortælle om.

Men nu Per der – egentlig beskriver Anders ham jo ikke ligefrem som nogen særlig positiv figur. Per lyder nærmest lidt anstrengende og lidt asocial i Anders' beskrivelse. Og alligevel er han Anders' gode ven. Han er en vinder, og kulturen giver ham plads som vinder. Han mødes af sine omgivelser med positiv social genkendelse og behøver ikke at frygte social desintegration som følge af sin forholden til sig selv og omverdenen. Hvordan går det mon til?

Det er under betegnelsen maskulin, Per kan være, som han er. Han bærer mandligt kropstegn, og der igennem får han adgang til at få sine handlinger og forholdemåder forstået gennem maskulinitetskonceptet. Det er gennem betegnelsen maskulin, det bliver kulturelt acceptabelt og forståeligt, at han er på *den* bestemte måde, at han anvender netop sådanne forholdemåder. Hvis Per havde båret kvindeligt kropstegn og været ligeså selvpromoverende, arrogant, ligegyldig over for andre og optaget af at vinde hele tiden, som Per bliver beskrevet som værende det – så ville der ikke have stået et kulturintegrerende begreb parat til at gøre forholdemåden socialt acceptabel og forståelig og til at validere den som et naturligt udtryk for, hvem hun var og kunne være som social aktør inden for denne kultur. Der havde ikke været social genkendelse og bekræftelse til hende på dette handlegrundlag.

Men begrebet må naturligvis bæres og anvendes af nogen, for at det kan blive socialt virksomt. Udover at der står et begreb parat til at gøre Pers forholdemåde både forståelig og acceptabel, så bliver det derfor også væsentligt, at andre sociale aktører anvender det, at de i overensstemmelse med den forståelse, begrebet leverer – med begrebet som redskab – rent faktisk går ind og tolker ham på en måde, så hans hensynsløshed og manglende mestring af gensidighed ikke tilskrives noget dårligt ved ham; ej heller når han evalueres indenfor handlerum, hvor en vis form for hensynsfuldhed og en vis form for gensidighed ellers vurderes at være hensigtsmæssige forholdemåder. I så tilfælde kan det for eksempel hedde, at egentlig er han ikke sådan; et eller andet sted i ham er der noget andet også. Anders kan forklare Per overfor sin kæreste på den måde. At Per egentlig ikke er sådan, som han er, det viser han af og til i undtagelsens rum, fremgår det af Anders' beretning andetsteds i interviewet. Og det er tilstrækkelig at være socialt opmærksom og hensynstagende som et afgrænset fænomen og som undtagelse for at blive positivt opfattet – *hvis altså* man

har adgang til at få tolket sine handlinger gennem kulturens maskulinitetsbegreb. Og det igen kræver mandligt kropstegn.

At forhandle konstituenten

Anders' historie er et ud af mange mulige eksempler som viser, at alt dette her *ikke* handler om, at der *ikke* findes individer med mandligt kropstegn, som handler socialt opmærksomt og ansvarligt, selvreflekterende og på andre måder, der går under betegnelsen blød i den kultur, der udgør de studerendes livsbetingelser. Det det handler om er, at disse individer *gennem* sådanne forholdemåder diskvalificerer sig til at være bærere af betegnelserne maskulin, mandet, hård etc.. Hård hører nemlig også til på den maskulint konnoterede side i kønsbetydningerne.

Og – næste pointe – kigger vi lidt længere ind i denne mekanisme, så ser vi, at gennem det fænomen, at disse personer med deres form for motivationsstruktur, handlerepertoire og måde at relatere sig til andre på ikke konnoteres mandet eller maskulin, så bliver kulturens erfaringer med dem som personer gjort irrelevante i forhold til konstruktionen af køn. Samler individer med mandligt kropstegn ikke i en eller anden grad kulturens maskulinitetskonstituenten op som relevante for sig og gør brug af den specifikt privilegerede adgang til netop disse konstituenten – en privilegeret adgang som de qua deres kropsmærke får i vuggegave ved indtræden i kulturen – da stilles de på trods af deres maskulint mærkede kroppe udenfor relevans, når det gælder validering og videreudvikling af konstituenten.

Recepten går, lidt enklere formuleret, sådan her: Disse individer er ikke maskuline, de er bløde og nogle med feminine træk, ergo kan de ikke lære kulturen noget om maskulinitet – selvom de er bærere af mandligt kropstegn. Maskulinitet som abstraktion rystes ikke af, at nogle individer med mandligt kropstegn ikke realiserer den som del af egen identitet. Det eneste, kulturen ser sig villig til at lære i den forbindelse, det er, at det altså ikke er alle mandligt kropsmærkede individer, som er maskuline.

Her ser vi en af opretholdelsesmekanismerne i forhold til kønskonnotationer – og det er en opretholdelsesmekanisme som i øvrigt netop forudsætter den tidligere omtalte relative adskillelse mellem på den ene side maskulinitet og femininitet som kulturelle tolkningsprodukter og på den anden side konkret kønsmærkede individer. Uden en sådan adskillelse havde kulturen været nødt til at tage ikke konventionelle mænd alvorligt som udtryk for maskulinitet – men i og med afstanden mellem maskulinitet og konkret mandekrop, så bliver det i kulturen muligt at anvende en forståelse af fænomenet som »afvig«, »undtagelse«, »ikke-relevant« til at uskadeliggøre det i forhold til kulturens kønskonstruktioner (Foucault, 1978). Det samme gælder de eventuelle ikke konventionelle personlighedstræk hos individer med en given social identitet; de kan blive forstået som undtagelser hos

personerne, de kan forstås som attribut og ikke substans ved deres identiteter og på den måde ligeledes tillades en plads, uden at det får nogen ændringskonsekvenser i kulturens betydningsudvikling overfor sociale identiteter (Butler, 1990a).

At kulturen ikke lærer noget af eventuelt ikke maskulinitetsrealiserende individer med mandligt kropstegn er naturligvis en noget upræcis formulering. Det gør kulturen – *hvis* der er mange nok, eller *hvis* de der forsøger at forhandle maskulinitetskonceptet er tilstrækkelig snu i deres balanceakter til at blive taget alvorligt *både* som maskuline *og* som autentiske forhandlere – altsammen naturligvis forudsat at forhandlerne bærer mandligt kropstegn.

Et individ med kvindeligt kropstegn vil derimod ikke blive taget alvorlig som egentlig autentisk forhandler af maskulinitetskonstituent, uanset hvor mange maskulinitetskonnoterede træk hun måtte have integreret i sit personlige selv og betragte som udtryk for sig. Hun vil højst blive taget alvorlig som evaluator – som udefra kommende og re-agerende individ stillet overfor kategorien maskulin – aldrig som agerende indenfor kategorien.

Måden et kvindeligt mærket individ kan få indflydelse på det kulturelle maskulinitetskoncept på, er ved at forhandle det ad omveje. Hun kan påvirke det *gennem* at påvirke den specifikke kategori, hun selv er henvist til qua sit kropstegn, ved altså at forhandle på kvindelighedskonceptet. Gennem at forhandle kvindelighedskonceptet påvirker hun maskulinitetskonceptet, eftersom de to koncepters konstruktion jo er relationelt udviklet – det vil sige: kun eksisterer i kraft af det at fungere som modpol eller modprofil til hinanden.

Matricer og abstrakte figurer

Når man i et interviewmateriale støder på sekvenser som Anders', der siger noget om konstituent for en bestemt social identitet og om betingelserne for adgang til dem henholdsvis muligheden for at undvige dem som relevante for sig, så er det selv sagt ikke nok med en enkelt historie af arten for at kunne udtale noget om generelle mønstre. Man må checke sit fund indenfor interviewmaterialets samlede omfang. Man må se efter, om der er historier, der modsiger fundet, og om der er historier, der støtter fundet, og om der er historier, der nuancerer, udbygger eller afgrænser fundet.

I mit interviewmateriale fortælles det: enten ikke at forholde sig socialt hensynstagende og selvrefleksivt overhovedet eller at forholde sig socialt hensynstagende og selvrefleksivt *som* en undtagelse og *indenfor* undtagelsens rum – det altså at markere forholdemåden som en potentiel attribut, men ikke som noget gennemgående træk ved ens identitet – det fortælles i mange varianter som maskulinitetskonstituerende af både aktører med

mandligt og kvindeligt kropstegn. Det samme gør det at forholde sig loyalt til eksisterende hierarkiske sociale strukturer og det at være motiveret for egen individuel bevægelse opad indenfor sådanne strukturer – sammen med en lang række andre træk. Tilsvarende findes der i fortællingerne træk og forholdemåder, som fungerer konstituerende for kvindelighed.

Udvider vi det analytiske greb en smule, kan vi samle sådanne træk til en matrix, eller vi kan gå et skridt videre og samle dem i abstrakte figurer – vi kan tale om maskulinitet og femininitet som matrix eller om den abstrakte pige og den abstrakte dreng, den abstrakte kvinde og den abstrakte mand.

Den maskuline matrix og den abstrakte mand udgør kulturelle betingelser, som den enkelte aktør er nødt til at forholde sig til i sin konkrete realisering af menneskelighed, i sin konkrete udvikling af et selv – i fald han er bærer af mandligt kropstegn. Han må forholde sig til denne abstrakte figur, til denne matrix, uanset om han udvikler et selv, der er i overensstemmelse med den, eller om han udviklet et selv, der i en eller anden grad er i opposition til den. Udvikler han et selv, der er i opposition til den, må han forholde sig til omgivelsernes reaktioner og eventuelle sanktioner, som – alt efter hvilke sider af matrixen han fremviser sig som oppositionel til, og hvilke oppositionsstrategier han anvender – kan spænde fra: foragt og fraskrivning af værdighed, over usynliggørelse, til en mere positivt vinklet form for nysgerrighed. Det sidste er nok mindre hyppigt forekommende end det første, når det gælder oppositionelle individer med mandligt kropstegn – men af hensyn til tankeformens logik skal det naturligvis nævnes som en eksisterende mulighed.

Når Mark fra mit interviewmateriale fortæller om sit problematiske samarbejde med to andre medstuderende, begge med mandligt kropstegn, og taler om hvordan de dominerer og bestemmer det hele og ikke hører efter, hvad han siger, og når han så siger, at *det* kunne være en grund til at inddrage en pige i gruppearbejdet, og beretter om de forventninger han knytter til en piges eventuelle deltagelse, så fortæller han samtidig noget om, hvilke træk, der indgår i den kvindelige matrix, som han har adgang til at orientere sig ved hjælp af indenfor sin kultur. Han fortæller noget om de kulturelle redskaber, som det kollektive betydningssystem stiller til hans rådighed, når han skal orientere sig i forhold til andre mennesker som medaktører på samme sociale arenaer, og til de muligheder og begrænsninger disse andre kan repræsentere for ham i forhold til det, der udgør hans intentionelle rettedhed.

En pige ville nemlig, fortæller Mark, nok kunne få de to andre drenge til at lytte til ham, og hun ville kunne få dem til at gå på kompromis. Mark ville få relativt mere plads, og samarbejdsformen ville blive mere vellykket med en pige i projektgruppen. Til gengæld ville det sociale, som drengene har sammen – deres værtshusbesøg og dartsplil og seksualiserende samtaler og det de kalder for mandehørm, alt sammen fælles aktiviteter, Mark beskriver som meget betydningsfulde for sig og altså som betydningsfulde

som et led i hans løbende spejling af sig selv som aktør med en særlig social identitet – alt dette ville med en pige i gruppen ikke fungere ligeså godt, som når de kun er individer med mandligt kropstegn sammen. Og det, siger Mark, har han ikke lyst til at gå glip af. Derfor vælger han muligheden for en pige i projektgruppen fra, når han skal foretage en samlet vurdering af fordele og ulemper ved løsningsstrategien.

Den *abstrakte* pige, som Mark beskriver, går igen i fortællingerne i interviewmaterialet – hun er kendt i kulturen; hvilket jo altså ikke samtidig betyder, at hun er sammenfaldende med kulturens konkrete piger. Den abstrakte pige er een, der kan få kommunikation og samarbejde til at fungere, hun kan få folk til at lytte til hinanden og få dem til at bevæge sig lidt og gå på kompromis. Hun kan få den sociale gensidighed til at fungere på et lidt højere niveau, indenfor en lidt højere standard. Og hun er ikke den, der bosser i en sammenhæng: som altså kun tænker på at sætte sit eget igennem og dominere med egne ideer og synspunkter. Og så er der en lang række ting, som den abstrakte pige *ikke* kan.

Den abstrakte pige – som, skal det lige bemærkes, naturligvis indeholder mange andre træk end de her angivne – den abstrakte pige er ikke bare een, som Mark og kulturens øvrige aktører orienterer sig efter og forventer at se konkrete piger realisere. Den abstrakte pige bliver igennem netop disse kulturelle definitioner og forventninger en meget konkret del af livsbetingelserne for *konkrete individer* med kvindeligt kropstegn.

At lægge sig identitetsmæssigt helt ind i den abstrakte piges mønster vil for et konkret individ med kvindeligt kropstegn øge sandsynligheden for medvind og positiv accept fra omgivelserne i forhold til køn som social identitet. Et konkret individ med kvindeligt kropstegn gør sig umiddelbart socialt genkendelig ved at realisere selv i overensstemmelse med abstraktion af sin sociale kategori, og den sociale genkendelighed skaber tryk hos og accept fra omgivelserne. Det er derimod ikke særlig sikkert, at det for et konkret individ med kvindeligt kropstegn *også* vil øge sandsynligheden for medvind i forhold til realiseringen af eksempelvis den akademiske matrix, hvis hun realiserer eget selv i fuld overensstemmelse med den abstrakte pige. For – ligesom der findes en maskulin og en feminin matrix, så findes der naturligvis også en akademisk matrix, som må inderliggøres i den enkelte studerendes selv, for at den studerende kan fremstå som et troværdigt bud på en akademisk aktør.

Er den kønnede matrix, man er henvist til at realisere selv i forhold til, ikke rimeligt sammenfaldende med den professionelle matrix, der ligger som betingelse i det fag, man har opsøgt, så kan man jo forsøge at forhandle enten den *eller* den kønnede matrix *eller* begge dele på een gang.

Forhandlingerne af den akademiske matrix foregår, som vi tidligere også så det med forhandlingerne af de maskuline konstituent, indenfor hårfine balanceringer. For at blive accepteret som en autentisk forhandler må en given aktør realisere tilstrækkelig meget fra den akademiske matrix på en tilstrækkelig troværdig måde til at andre akademiske aktører, som jo

udgør forhandlingspartnerne, vil være villige til at tage forhandlingsoplægget alvorligt *som* et forhandlingsoplæg fra en akademisk aktør. Lykkes det ikke, er konsekvensen, at den, der tænkte sig som akademisk forhandler, i stedet blot defineres som ikke akademisk. Vedkommende uddefineres af den akademiske kultur: der var jo ikke tale om en akademisk person, det kunne enhver jo se. Det intentionelle ændringsforsøg vendes med andre ord om – det transformeres om fra forhandlingsoplæg til uddefiningsgrundlag.

En autentisk forhandler i forhold til den akademiske matrix har derfor brug for en vis del troværdighedstræk, en vis del akademisk validende træk og symboler; og et vist sammenfald mellem akademisk matrix og den matrix, man i øvrigt qua sit kropstegn er henvist til at udvikle sit selv i overensstemmelse med, vil givetvis ikke ligefrem være nogen ulempe i et sådant projekt.

Et modsætningsforhold mellem kønnet og professionel matrix vil derimod i udgangspunktet svække aktørens forhandlingsposition. Et modsætningsforhold mellem på den ene side etnisk eller racemæssig og på den anden side professionel matrix vil ligeledes i udgangspunktet svække aktørens forhandlingsposition. Når det altså gælder at finde vejen ind i en given delkultur, for eksempel den akademiske, og opnå accept indenfor denne delkultur, og også at opnå accept i en grad, så man kan fremstå som en autentisk forhandler og kreativ videreudvikler af dens præmisser, så kan vi derfor sige: Heldigst i denne proces er de, der mellem de mange mulige sociale matrixer personificerer et skæringspunkt, som ligger helt tæt på det, den akademiske matrix selv repræsenterer.

Dette er blot et lille ræsonnement blandt mange mulige, som skal vise nogle af de analytiske muligheder, der ligger i at anvende begrebet matrix som redskab – eventuelt udvidet til abstrakt figur. At tale om abstrakt figur kan imidlertid kræve lidt mere varsomhed; figur lover en mere færdig form, en mere udtømmende beskrivelse, end det kan være hensigtsmæssigt at give, når man bevæger sig på det kulturelle tolkningsniveau. Med begrebet abstrakt figur må man træde varsomt for ikke at gå i de samme fælder, som det gamle rollebegreb kom til at kaste forskere ind i (Haug, 1972).

Et af de problemer, der lå i rollebegrebet var netop, at de for færdigtænkter roller kom til at fungere fikserende på forståelsen; det blev vanskeligt at fastholde blikket for de mange mulige variationer og blandingsformer, som kunne eksistere sideløbende. Et yderligere problem var, at når forståelsen blev for fikseret fik den også nemt et deterministisk præg – der kunne blive et for lille spillerum i forståelsen for individets egen realisering af selv, individets egne påvirkningsmuligheder, indenfor de givne betingelser.

Man må altså udvise varsomhed i forhold til denne type af farer, når man anvender abstrakt figur som greb: passe på ikke at fikserer forståelsen, passe på ikke at bevæge sig over i determinismetænkning. Alligevel er farerne ikke så store, at der er nogen grund til helt at forkaste begrebet.

Matricen er en samling af konstituenten, den har et lidt mere teknisk præg end den abstrakte figur. Den abstrakte figur griber til gengæld mere af den fornemmelse, som informanter formidler, når de direkte eller inddirekte fortæller om deres måder at orientere sig på i forhold til sociale identiteter. Når analyserne viderefremmes i en narrativ form, kan abstrakt figur derfor nogen gange være et mere præcist greb i relation til orienteringens oplevelseskarakter blandt informanterne.

At udvinde substantiel kundskab fra konkret empirisk materiale ved hjælp af matricer og abstrakte figurer som analytiske redskaber er altså ved siden af ideen om at anvende begreberne: konstituenten og konstituerende træk, også et af denne tekst' bud på mulige fremgangsmåder, når det drejer sig om undersøgelsen af køn som social konstruktion. Haavind anvender desuden en lidt anden vinkling til at fange de samme typer af pointer, når hun med begrebet tolkningsramme fokuserer det tolkningspotentiale ind, som et individs handlinger, forholdemåder, udtryk, tænkning etc. mødes med fra omgivelserne (Haavind, 1987).

Dette tolkningspotentiale, viser Haavind, er forskelligt udformet for individer med mandligt og kvindeligt kropstegn. Samme typer af handlinger vil blive opfattet forskelligt, spejlet forskelligt og valideret forskelligt i forhold til individets sociale integration, alt afhængigt af det kropstegn omgivelserne aflæser som udgangspunkt for at foretage disse tolkninger og spejlinger. Samme typer af handlinger bærer forskellige sociale betydninger for individer med forskelligt kropstegn.

Som analytisk begreb er tolkningsramme knyttet til refleksionsfladen i kulturen – det beskriver de spejlbilleder af »sig«, som de enkelte aktører får stillet til rådighed fra kulturen, når de skal vurdere og lære at forstå egne handlinger, egne tanker og følelser, muligheder og begrænsninger. Når de skal lære at forstå, hvem de selv er og kan være. Og det beskriver dermed naturligvis også den refleksionsflade som de enkelte aktører må tilegne sig og lære at anvende, når de løbende spejler deres medaktører i kulturen.

Der er med alle disse greb tale om at finde dynamikken mellem på den ene side de abstraktioner, der ligger som orienteringsredskaber og betingelser i det kulturelle betydningssystem og i de kollektive praksisorganiseringer, og på den anden side konkrete aktørers faktiske forhold til og mere eller mindre konventionelle realiseringen af de muligheder, disse betingelser udpeger for dem som henholdsvis mænd, kvinder, akademikere eller ... hopier, italienere ... hvad det nu kan være for konkrete sociale identiteter, der i en eller anden form må udvikles, kombineres og anvendes som en forudsætning for et givent individs integration i sin kultur. Det er dynamikken mellem kulturelt tilbud og individuel anvendelse, kulturelle mønstre og individuelle realiseringer, som disse greb søger at fange og give psykologen mulighed for at se og beskrive.

Koder

Et sidste greb, som skal med i denne artikel, er det greb, der ligger i at fremanalysere kulturelle koder. De kulturelle koder fungerer regulerende, eller lægger et grundlag af præmisser, for orientering og handling indenfor et givent felt eller i forhold til et givent tema. Shweder taler – med referencer til diverse andre forfattere – om scripts eller om medierende skemata og tankeredskeer (Shweder, 1991, p.98), men ideen er i store træk den samme som den, der ligger i begrebet kode.

At fremanalysere koder er et analytisk greb, som er mindre direkte knyttet til den sociale identitet end det at tale om konstituer, om matricer eller om abstrakte figurer. Grebet går mere på at afdække de generelle reguleringsmekanismer, som kønnede aktører orienterer sig ved hjælp af og bevæger sig i forhold til indenfor en eller anden handlesammenhæng. Skal vi profilere kode i forhold til tolkningsramme kan vi sige, at koden fungerer regulerende, mens tolkningsrammen fungerer spejlende og evaluerende.

Een blandt mange relevante koder, når det gælder køn, er den kode, der regulerer seksuelt-romantisk konnoterede samhandlingsformer. Den kode kan tjene som illustration for dette sidste analytiske greb i denne sammenhæng.

Indenfor seksuelt-romantisk samhandling er det den heteroseksuelle kode, som udgør den overordnede reguleringsmekanisme. Uden at gå i detaljer kan vi her fremdrage to hovedordener i denne kode:

– seksuelt begær må formes og rettes således, at de handlinger, der kan ligge i kølvandet af begæret, altid foretages mellem individer med forskelligt kropstegn

– forudsat at første orden er opfyldt, må handlinger, fremførelse og iscenesættelse foregå således, at individet med kvindeligt kropstegn udviser en relativt mere hengiven og passiv forholdemåde i relationen til individet med mandligt kropstegn; og individet med mandligt kropstegn må udvise en relativt mere dominerende og aktiv forholdemåde i relationen til individet med kvindeligt kropstegn.²

Disse to hovedregler udgør grundscriptet for seksuelt-romantisk iscenesættelse i vor kultur, og det er dette grundscript de konkrete aktører må forholde sig til og udvikle egen sanselighed igennem en forholden til, uanset om de selv »ender med« at realisere deres egne handle- og opleveformer i overensstemmelse med ordenen eller i større eller mindre opposition til den.

Et lille, men nødvendigt indskud: Der ligger nogle begrænsninger indbygget i sproget i forhold til det at beskrive forskellige aspekter ved formidlingsprocesserne mellem individ og kultur – læg f.eks. mærke til ovenstående sætning: uanset om aktøren »ender med« at realisere egne handle- og opleveformer ..., eller til en sætning fra endnu tidligere: når en aktør »skal lære at« forstå sig selv og sine handlinger ... Problemet eller be-

grænsningerne består deri, at det processuelle og aldrig afsluttede nemt mistes, når man med vor kulturs sprogredskaber forsøger at beskrive denne type fænomener. Sproget er langt bedre til at beskrive resultater end processer. Og det er egentlig lidt trist i betragtningen af, at hele den tænkemåde, der her i artiklen forsøges fremstillet, netop bygger på ideen om alt som processuelt; som kun momentvise resultater, der igen flytter sig ind i nye omformende processer. Alt dette drejer sig faktisk om at se formidlingsprocesser mellem individer og kulturer som aldrig afsluttede, som evigt gensidigt konstruerende bevægelser. Der er ikke noget der »ender« her, ingen færdig identitet, ingen færdig tanke – alt er i stadig bevægelser. Bevægelsen kan godt bestå i at vedligeholde handletyper eller tankeformer eller betydningssystemer eller selv'er, men vedligeholdelse er også en form for bevægelse. Nuvel, vi må klare os så godt vi kan med vort sprog; kommunikation fordrer, at sproget kun forhandles i små bidder ad gangen. Der må trods alt være tilstrækkelig meget stabilitet i det, til at det kan fungere intersubjektivt.

Det vi kom til før indskuddet var aktørernes forholden til grundscriptet eller koden for en given type af samhandling.

Et er altså kode, noget andet er hvordan den mødes. Tager vi eksempelvis den første hovedorden i den heteroseksuelle kode, så er der blandt »mine« unge forskellige bud på, hvordan den kan mødes.

Nogle åbner ganske enkelt aldrig for intimt eller erotisk farvede oplevemåder i deres interaktion med andre aktører, hvis de identificerer disse andres kropstegn som tilhørende samme kategori som deres eget. De forholder sig altså konventionelt til koden – og oplever derfor også sjældent nødvendigheden af at måtte legitimere sig i kulturen. De er bare sådan, som *man* er.

Andre gør det modsatte: de åbner aldrig for intimt eller erotisk farvede oplevemåder i deres interaktion med en anden, hvis de identificerer det andet individs kropstegn som anderledes end deres eget. De går imod kodens forskrifter og stilles derfor ofte overfor direkte eller indirekte krav om at legitimere sig. Det væsentligste legitimeringsmiddel, som ligger parat til dem i kulturen, er et tilbud om at træde ind i en kategori og identificerer sig med den: her kategorien homoseksuel. Man er homoseksuel, kan man sige, og dermed kan man også sige, at det kan man ikke gøre for – man har helle i forhold til alle kulturens mange forskellige forsøg på at påvirke een til at realisere konventionel begærsretning.

Tore til gengæld, Tore var i klemme i forhold til koden i en periode. Han havde egentlig defineret sig selv i opposition til reglen om modsatkønnet begærsretning og mente, at han udelukkende ville være i stand til at begære individer med mandligt kropstegn, men så var det, at han forelskede sig i et individ, der bar kvindeligt kropstegn; og det betød en trussel om uddefinering fra den homoseksuelle kategori og dermed fra den subkultur, som de aktører, der gennem tiden har identificeret sig med den homoseksuelle kategori, har udviklet. Det var med en vis lettelse, at

Tore efter nogen tid konstaterede, at hans veninde ikke gengældte forelskelsen – det gav ham mulighed for at søge tilbage i sin tidligere sociale identitet og sit tidligere netværk.

Tais fremviser endnu et alternativ i måder at møde koden på. Tais møder den heteroseksuelle kode på den måde, at han faktisk åbner for oplevelsen af erotiske stemninger i forbindelse med individer, der bærer samme kropstegn som hans eget, men han sætter en klar grænse ved selve den erotiske handling. For ham ligger nødvendigheden af at identificere sig med en ikke konventionel seksuel kategori ikke så meget i selve følelsen af tiltrækning til individer med samme kropstegn, men derimod i den seksuelle handling. Den afstår han fra. Derigennem kan han fastholde sin selvforståelse som konventionelt i overensstemmelse med den heteroseksuelle kodes første orden, og han behøver ikke at se sig omkring efter kulturelle legitimeringsmidler for sine fornemmelser og oplevelser.

Sissel derimod – hun tillader både de ikke konventionelle fornemmelser og undtagelsesvis tillader hun sig også at forfølge fornemmelserne på handleplan. I hendes personlige oplevelse ligger garantien for at være i konventionel overensstemmelse med den kulturelle kode i det faktum, at hendes kodeoverskridelser kun udgør undtagelser, og hun får derfor heller ikke brug for kulturelle legitimeringsmidler af den mere kradse art: tilbuddet om at inddefinere sig i en særligt markeret social kategori.

Langt de fleste svarer den heteroseksuelle kodes første orden konventionelt, men indenfor det, der fremstår som konventionelt vil der kunne høres mange strategier for at omforme eller overse eller integrere de forbudte fornemmelser overfor individer af den slags, man ifølge koden ikke skal have fornemmelser overfor, nemlig de, der bærer tegn på kroppen, som er identisk med ens eget.

På samme måde kan man gå ind i et konkret og dertil egnet interviewmateriale og undersøge, hvorledes aktørerne forholder sig til den heteroseksuelle kodes anden orden. Man kan undersøge, hvorledes kodens positionsangivelser anvendes af de konkrete aktører, der qua kropstegn er henvist til dem; man kan undersøge hvorledes positionernes oplevelsesmuligheder, de mulige fornemmelser og den mulige sanselighed der er knyttet til dem, er inderliggjort og formet personligt hos enkeltaktører; man kan undersøge, hvad der sker når koden modsiges, hvordan den forhandles: vedligeholdes eller forsøges ændret, og i hvilken retning og af hvilke aktører.

Det er netop gennem det: at lytte til hvilke aktører med hvilke positioner, der ser sig nødsaget til at legitimere og forklare handlinger og tankeformer på hvilke måder – det er igennem det, man gradvist kan arbejde sig frem til at afdække kulturelle koder.

Det vil føre for vidt at rulle eksemplerne fra mit interviewmateriale op her, og forhåbentlig er det heller ikke på nuværende tidspunkt i artiklen nødvendigt for forståelsen. Een ting som det imidlertid er værd at være ekstra opmærksom på, når man arbejder med at fremanalysere koder, det er, at netop de aktører der går imod en kode, de som træder udenfor en

given social orden, og som måske endda træder så langt ud, at de bliver opfattet som kulturelle randpersoner – at netop disse aktører udgør endog særdeles interessante informanter, når det gælder at få øje på og afdække en kodes forskrifter. Den måde, det ukonventionelle mødes og forstås på, fortæller mindst lige så meget om koden, som den måde konventionel forholden mødes og forstås på. Nogle gange vil det netop være den ukonventionelles handlinger og tankeformer, den ukonventionelles fortællinger om at blive mødt af andre med disse handlinger og tankeformer, som overhovedet gør, at man som forsker bliver opmærksom på koden – kulturelle koder er sjældent direkte italesat, de videregives gennem praksiser og betydninger, der ganske enkelt fungerer som integreringstilbuddet til nye individer i en kultur.

Afslutning

Når køn skal forstås og beskrives, viser det sig ofte næsten umuligt for såvel forskere som praktikere at finde analytiske greb, der bevæger forståelsen ud over det, James Wertsch kalder for »the metaphor of possession«. Igen og igen falder forskere i fælden og lader deres forskningsresultater formulere som: piger er sådan, drenge er sådan – vi ser kønsforskelle der og der – hendes kvindelighed kommer til udtryk på den og den måde i hendes påklædning – hans maskulinitet får de og de betingelser at udfolde sig under ... hvad det nu konkret kan være forskere ønsker at udtale sig om på et givent tidspunkt.

Wertsch foreslår som et alternativ til »the metaphor of possession«, at man i stedet taler i analogi af redskaber og redskabskasser (Wertsch, 1991, s.95-96) – at vi altså i stedet for at tale om mennesker som nogen, der »har« eller »er« noget, taler om, at der står kulturelle redskaber til vores rådighed, og at forskellighederne mellem mennesker opstår ved, at vi kan være henvist til at anvende disse redskaber på forskellige måder eller være henvist til at anvende særlige udsnit af dem.

Det er den tankeform, som de analytiske greb, der her i artiklen er fremstillet, er et bud på en empirisk analytisk specificering af. Men tankeformen er ikke nem. Hverdagssproget indeholder stort set kun adgangen til den anden tankeform, den tankeform hvor sociale identiteter og kategorier er noget, der oprindelig udspringer et eller andet sted indefra i de enkelte individer.

Kvindeligheden, mandligheden og alle de andre sociale identiteter befinder sig imidlertid først og fremmest *imellem* os. Dermed ikke sagt, at vi ikke også bærer dem med os, det gør vi – vi bærer dem med os som de redskaber vi samler op og gør til vores over tid og mellem forskellige typer af handlesammenhænge; men de udvikles, vedligeholdes, ændres, anvendes etc. i feltet *imellem* os, i den kultur der binder os sammen, og gennem brydninger mellem vore intentionaliteter.

Vi har ikke en femininitet eller en maskulinitet – vi samler den op i kulturen og anvender den blandt mange mulige kulturelle redskaber. Barrie Thorne siger det således: »Gender is not something one passively »is« og »has«; in the phrasing of Candace West og Don Zimmerman, we »do gender« (Thorne, 1993, s.5); parallelt til David Morgan: »we should think of doing masculinities rather than of being masculine« (Morgan, 1992, s.47).

De analytiske greb, der har været foreslået i artikelen – de konstituerende træk eller konstituenterne, matricen, de abstrakte figurer, tolkningsrammerne, koderne – disse greb er alle bud på nogle konkret analytiske redskaber, som kan anvendes overfor et konkret empirisk materiale, når man skal forsøge at udvinde substantiel kundskab *uden* at falde tilbage i vulgærforståelsen af køn, som noget den enkelte »har«.

Redskaberne kan oplagt forfines yderligere, ligesom vejen frem i øvrigt må gå over en udvidelse af den specielle afdeling i den videnskabelige værktøjskasse, som overhovedet indeholder empirisk analytiske redskaber – men opfordringen her vil være, at dette arbejde gøres i dialog med et konkret empirisk materiale og ikke som rent skrivebordarbejde: Lad os se, hvad vi kan bruge disse redskaber til. Lad os se, hvilken type kundskab, der kommer ud af at arbejde med dem. Og lad os så se, hvad vi – i vores værktøjsmagervirksomhed – bør arbejde videre på at udvikle.

NOTER

1. Det omtalte projekt gennemføres med finansiering fra Københavns Universitet og Norges Forskningsråd.
2. Den første orden kan ses behandlet blandt andre af forfattere som John Gagnon og Simon William (1973); Michel Foucault (1985, opr. 1984, og 1978, opr.1976); samt Mary McIntosh (1990, opr.1968) og flere fra den artikelsamling Edward Stein har redigeret (1990). Se også Henning Bechs skrifter og Wilhelm von Rosen. For den anden orden se Frigga Haug (1983); Celia Kitzinger, Sue Wilkinson og Rachel Perkins (1992); Pat Caplan (1991). SAGE Publications har desuden udgivet en artikelsamling under titlen »Heterosexuality« redigeret af Wilkinson og Kitzinger.

REFERENCER

- BRUNER, JEROME (1990): *Acts of Meaning*; Harvard University Press, Cambridge.
- BUTLER, JUDITH (1990a): *Gender Trouble, Feminism and the Subversion of Identity*; Routledge, New York.
- BUTLER, JUDITH (1990b): »Gender Trouble, Feminist Theory and Psychoanalytic Discourse«. I *Feminism/Postmodernism*, L.J.Nicholson (red.); Routledge, New York.
- FOUCAULT, MICHEL (1976): *The History of Sexuality vol 1 – An Introduction*; Pantheon, New York: 1978.
- FOUCAULT, MICHEL (1984): *The History of Sexuality vol 2 – The Use of Pleasure*; Penguin Books, London: 1985.

- GAGNON, JOHN & SIMON WILLIAM (1973): *Sexual Conduct: The Social Sources of Human Sexuality*; Hutchinson, London.
- GEERTZ, CLIFFORD (1973): *The Interpretation of Cultures*; Fontana Press, London: 1993.
- GULBRANDSEN, LIV METTE (1994): »Blant hester og gorillaer i skolegården: utvikling i en kjønnnet kultur«; *Psyke og Logos 1/94*, Dansk psykologisk Forlag, København.
- HAAVIND, HANNE (1987): *Liten og Stor*; Universitetsforlaget, Oslo.
- HAAVIND, HANNE (1993): »Analyse av kvinners historier – bearbeidning av makt og splittelse«. I A.M. Nielsen m.fl.(red.): *Køn i Forandring – Ny forskning om køn, sosialisering og identitet*, Forlaget Hyldespjæt, København.
- HAUG, FRIGGA (1972): *Kritik der Rollentheorie*; Fisher Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main.
- HAUG, FRIGGA (1983): *Sexualisierung der Körper*; Frauenformen 2, Argument-Verlag, Berlin.
- KITZINGER, CELIA, SUE WILKINSON & RACHEL PERKINS (1992): »Theorizing Heterosexuality«, *Feminism and Psychology 3/92*, SAGE Publications, London.
- McINTOSH, MARY (1990): »The Homosexual Role«. I Edward Stein (ed.) *Forms of Desire – Sexual Orientation and the Social Constructionist Controversy*; Garland Publishing, Inc., London.
- MORGAN, DAVID (1992): *Discovering Men*; Routledge, London and New York.
- SAMPSON, EDWARD (1993): *Celebrating the Other – A Dialogic Account of Human Nature*; Westview Press, Boulder.
- SHWEDER, RICHARD A. (1991): »Cultural Psychology: What is it?«. I Shweder, Richard A (ed.): *Thinking through Cultures – Expeditions in Cultural Psychology*, Harvard University Press, Cambridge.
- STEIN, EDWARD (ed.) (1990): *Forms of Desire – Sexual Orientation and the Social Constructionist Controversy*; Garland Publishing, Inc., London.
- THORNE, BARRIE (1993): *Gender Play – Girls and Boys in School*; Open University Press, Buckingham.
- WERTSCH, JAMES V. (1991): *Voices of the Mind – a Sociocultural Approach to Mediated Action*; Harvester Wheatsheaf, London.
- WILKINSON, SUE & CELIA KITZINGER (1993): »Heterosexuality«, *A Feminism & Psychology Reader*; SAGE Publication, London.
- ØDEGÅRD, TONE (1991): »Den elsk-verdige kvinnen. Mønstre og mangfold«. I Runa Haukaa (red.): *Nye Kvinner, Nye Menn*, Ad Notam, Oslo.